

CZINE MIHÁLY

Tamási Áron vonzásában

Borban, jég között kereszteltette egyik hősét; ez a kedves alakja — vágya szerint — kovász szeretett volna lenni a csillagokból. Olykor mintha az ő élete is a maga által teremtett emberekére hasonlított volna: mesébe lebbent nem egyszer élete realitása. Ha hinni tudnánk a halottak feltámadásában, vagy a Jégtörő Mátyásos lélekvándorlásában, akár szelleme visszatérését is elképzelhetnénk. Egykori lakásán, az Alkotás utcában minden úgy van, mint életében volt. Édesanyja és a farkaslaki szülőház képe fogadja a házba belépőt, a könyvek ugyanabban a rendben vannak a polcokon, ahogy ő sorozta őket, az asztal a hallban megterítve — hiszen vendégek bármikor jöhetnek. Változatlan a dolgozószobája is; íróasztala, ahogy felállt mellőle, a kisasztalon a lombik, készen a kávéfőzésre. Ha visszajönne, ülhetne az asztalához — mint Ablonczy László mondta szellemesen —, s írhatná a lélek életéről való újabb történeteket.

De hát a holtak nem térnek vissza. S nehéz is lenne Tamási Áront — az Ábelék és Jégtörő Mátyások teremtményét — öregemberként elképzelni. Most már — a naptár szerint — nyolcvanéves volna.

Műveivel azonban itt él. Él az emléke is; az élők között ez is összekötő kapocs. Olyanformán, ahogy a nemrég elköltözötték közül a Németh Lászlóé vagy a Lukács Györgyé: már abból is lényeges dolgokra lehet következtetni, ki milyen hangszínnel ejti a nevüket. Akik Tamási Áron személyiségének és művészetének vonzásában hosszabb ideig élhettek, némely helyzetben — akaratlanul is — Tamási alakjaira emlékeztetnő mozdulnak.

Nem felejtettem a napot, amikor halálhírét hallottam. A Szovjetunióban voltam, kétéhes út közepén, mikor az egyik, Moszkvában tanuló magyar diák mondta a véletlen találkozáson: hallotta a rádióban, meghalt egy erdélyi író. Nem tudta megmondani, kicsoda, a híreknek csak a végét hallotta. Meghült bennem a vér: biztosan Tamási Áron. Tudtam, már régóta kórházban van, elég nehéz állapotban. Nyugtattak: nem, nem Tamási, Tamásit ők is ismerik. Valaki öregebb, Erdélyből. Majd megmondják pontosan. De magam nem tudtam megnyugtadni: bárkiről is legyen szó, a halál mindenképpen nagy veszteséget jelent. Ebédelni már nem tudtam, nem is akartam. Újraborotvákoztam, ünnepibe öltöztem s virrasztottam — fényes délben, fent a hatodik emeleten, a szállodai szobában, egyedül. S mormoltam magamban — a szomorúságom ott senkire sem tartozott — a *Tebenned biztunkat* és a *Ments meg Uramat*. A református és a katolikus temetési éneket is, mert hátha katolikus a halott. S mihelyt lehetett, indultam haza. Akkor már tudtam, hogy Tamási Áron halt meg. Siettem, hátha még megállhatok a ravatala mellett.

Későn érkeztem. S csak még később villant bennem a felismerés: nem is annyira a kálvinista gyermekkor — rengeteg temetésre jártam —, inkább az ábeli olvasmányok sugallatára alakult messzi idegenben az én magányos gyászom.

Tamási Áron írásaival, nagy szerencsémre, korán ismerkedhettem. A kis szatmári falu, amelyben nőttem, közel volt a határhoz, a második helység, apám öcsésének a lakóhelye, már Romániához tartozott. Anyám is azon a tájon nevelkedett, legtöbbször Nagykárolyról, Tuszánadról, Zilahról, *Erdélyről* — így mondta mindig —

beszélt, s a legelső tanítóm még a téli vallásos estéken is, ha csak tehette, Nyirő- és Tamási-novellákat olvasott a bibliai történetek helyett. A képzőben meg — igaz, az már pár esztendővel később volt — egész kultusza volt Tamásinak. Összegyűjtött novelláit sorban olvastuk szilencium alatt. S akárhányszor játszották a Kálvineum leányai az *Énekes madárt*, mindig megnéztük. A darabért is, meg az ismerős lányokért is.

Csak éppen Tamási Áront nem sikerült még sokáig közelebről látni. Még egyetem i éveim alatt sem. Akkoriban már ritkábban esett róla szó, pár esztendeig inkább csak a fiókjának dolgozhatott. 1953-ban aztán újra könyve jelent meg, hamarosan egy másik is. Regényes életrajzának első kötete, a *Bölcső és bagoly*, meg a 48-as Erdélyt idéző *Hazai tükrök*.

Mind a két könyvet örömmel olvastam, de még csak eszembe se jutott, hogy írhatnék rólok. Egy nagy íróról, egy újra jelentkező nagy íróról egy kezdő? Szerencsémre Király István volt a Csillag főszerkesztője akkoriban, volt tanárom, s ő ismerte, mint minden diákjának, az én titkos gondolataimat is. Nagyon tudott az indulóknak is jó feladatot és elégséges kedvet adni. S nemcsak az írást jelentette meg, de mint korábban már Veres Péterrel, most Tamási Áronnal is összelálkoztattott.

A találkozásnak még a részleteire is emlékszem. Akkor láttam Tamási Áront először közlőre, addig csak a Gy. Szabó metszetét ismertem róla s a Nagy Imre rajzát, azokról nagyon is fiatalnak, mosolyosnak véltem. Most egy hatalmas, tetézett koponyájú emberrel foghattam kezét, boltozatos mellén csak úgy feszült a fehér ing és viritott a zöld nyakkendő. Mint egy elképzelt fejedelem — választékos polgári viseletben. Olvasta az írásom, mondta, tetszett is neki eléggé, amit írtam, márcsak azért is, mert a megelőző esztendőben nemigen szóltak róla, vagy ha igen, hát egészen más hangnemben. De azért volt benne egy kis keserűség is. Miért kell mindenkit Móriczhoz mérni — mondott valami ilyesmit. Akkor nem érttem; a mértékét én igazán a legnagyobb dicséretnek szántam.

A szerkesztőségbeli beszélgetés különben nem tartott soká, s addig is inkább mi beszélgettünk Király Istvánnal. Tamási Áron hamarosan felállt, s hívott: kísérjem el egy feketére. Addig is beszélgethetünk. Mentem is mellette illedelmesen, s főként feszegve. Így még azt sem tudtam megjegyezni, hogy melyik presszóba mentünk be az egykori Andrássy úton.

Most már csak ketten voltunk, s a bátorságom nem volt aki táplálja. Így nemcsak Tamási hallgatott nagyokat, de én is alig-alig, s akkor is elég idétlenül szóltam. Nagyon szerettem volna, ha ő beszél, mindenről, akármiről. De csak nézett kitartóan, csendesesen rágyújtott egy szivarra, s időnként apró ujjmozdításokkal leverte a hamut. Mikor már a füstöt is elégnek vélte, jelezte: mehetnének talán. Akkor azt hittem: a kezdővel szembeni bizalmatlanság spóroltatja a szavakkal. Később megnyugodtam: eszembe jutott az ő híres „csevegése” Móricz Zsigmondal. A harmincas évek derekán, mikor egyszer Tamási fent járt Erdélyből, meghívta Móricz Zsigmond az Otthonba. Nyugodt, csendes helyre, jó időben, kora délután, hogy kedvükre „elcsevegessenek”. Meg is érkeztek mindketten idejében. Kortyolgatták a kávé, szippantgatták a szivart, szó nélkül, tűnődve. Aztán elfogyott a kávé, aztán elfogyott a szivar, aztán álltak föl és búcsúztak egymástól mosolyogva, elégedetten, mint akik igazán jól elbeszélgettek...

Hosszasabban, igazán érdekes dolgokról, majd csak az első erdélyi utam után beszélgetett velem Tamási Áron. Mikor már biztos volt, hogy kéthónapos tanulmányútra mehetek Romániába, felkerestem: kinek üzen, kit keressek meg, s ha küld valamit haza, szívesen elviszem. Küldeményekkel nem terhel, barátainak üdvözetét küldte, de ha Farkaslakára elkerülnék, mondta, nézzem meg az édesanyját. Meg az Anna nénjét, meg az Erzi húgát. Ott laknak a testvérek is átellenben a szülőházzal, odahívják majd a távolabb lakó Ágnes is. Gáspár öccsét nemigen találom, ő már ebben az időben — októberben, novemberben — igencsak odalesz fát vágni vagy szénégetni.

Akkor még — 1955-ben — elég különös volt Erdélyben Tamási Áron helyzete:

volt néhány ellensége és nagyon-nagyon sok tisztelője. Az ellenségei, a támadói már régebben elmondták róla az elképzeléseiket, a méltánylóinak azonban még nemigen volt lehetőségük, hogy írásban felmutassák az érdemeit. Beszélni viszont lehetett róla. És beszéltek is; a legtöbben óiránta érdeklődtek. Örültek, hogy egyszerre két könyve is megjelent és hogy Kossuth-díjat kapott. Még az igen balos hírűnek ismert aktivista is vallotta, persze csak magánbeszélgetésben, hogy nem volt még erdélyi író, aki annyit adott volna népének, mint Tamási. Mi, magyarországiak ezt még felfogni sem tudjuk, mit jelent például nekik, erdélyieknek az *Ábel*.

Nem kételkedtem a szavukban, így véltem magam is, korábban is, s ebbeli hitemben különösen megerősödtem Tamási szülőföldjén. Udvarhelyről gyalog indultunk Farkaslakára kedves kíséremmel, nemcsak azért, mert Udvarhelyen „vége van a vonatos világnak”, de azért is, mert látni szerettük volna közelről a könyvekből ismert tájat, ahogy csak a gyalogos ember láthatja. Ősz volt, eléggé sáros ősz, felhőfoszlányok kavarogtak bőséggel az égen, s az útfélen a krumpli beadására szölongattak a plakátok, de mi mégis olyanok láttuk a tájat — legalábbis én —, mint ahogy a Tamási-művek sugallták: „— amíg a völgyet néztem, a hegyek felett megváltozott a fény, s amíg a hegyeket néztem, a völgy színt és kedvet cserélt”. S bár igazán nem vagyok farkaslaki, engem is „nyűgbe vert” Tamási szülőföldhöz kapcsolódó érzése: „Nem öröm és nem fájdalom ez az érzés; nem szárnyalás és nem is megenyhülés. Kehely talán, miben a földi élet levének kivonata van: az a titokzatos, egyetlen ital, amelybe a kerek földnek minden fűszere egybefőzetett.”

Abban viszont biztos vagyok, hogy a szülőföld embereit a magam szemével láttam, hogy azok csakugyan olyanok, amilyeneknek Tamási Áron rajzolta őket: kemények, szíjasok, emberek, magyarok; akárcsak az én szatmári szülőföldemen, csak még kedvesebbek és többet tapasztaltak. Otthon találtam a testvéreket, Gáspár kivételével, ő csakugyan valami munkán volt, távol a falutól, s az édesanyját, fehér hajával, fekete kendőben, fekete ruhában. Megmutatta a szobát, ahol Áron született, az ablakot, ahonnan azon a régi karácsonyéjszakán a pisztolyt levette, s a négy nagy fehér zsebkendőt, amelyeket Áron fia küldött valakivel. Akkor 11 esztendeje volt már, hogy nem láthatta. „Áldja meg az Isten azt az ezüst koszorút a fején” — mondta könnyesen. Ami értékesebbnek vélhető volt nálam, majd mind otthagytam, mint Áron bácsi ajándékát.

Azt gondolom, ezzel kerültem közel Tamási Áron szívéhez. Mikor hazajöttem, említettem, hogy Farkaslakára is eljutottam. De már mindent tudott. Megírta néki az édesanyja, vagy valamelyik testvére.

Ezután már többször találkoztunk; megadta a telefonszámát: hívjam időnként. Elküldte vagy ideadta a frissen megjelent könyveit, sőt a régebbiek közül is volt, amit dedikált. Ha a rádióban vagy a TIT-ben Tamási-műsört terveztek, többször ragaszkodott, hogy én mondjam a bevezetőt, illetve állítsam össze a műsört. A bevezető után sosem érdeklődött, de a műsor összeállítására mindig kíváncsi volt, neki magának is voltak elképzelései. Mindig jó, mindig megvalósítható elgondolásai; s zöld tintával kijavította még a géphibákat is. A rádiófelvételeken lehetőleg meg is jelent. Láttam, mikor a *Szűzmáriás királyfi*ból az éjjeli párviadalt hallgatta meredő szemmel, az *Ábel*en, a *Surgyelán*-részletnél el-elmosolyodott. Ezek a könyvek — mondta — már messzebb kerültek tőle. Persze örömmel hallgatta a felolvasott részeket, különösen Bihari Józseftől.

Ezzel a műsorról, az egészszel meg lehetett elégedve; utána valamennyiünket meghívott a paksi halászcserdjébe. Többen el is mentünk, akik ráértünk, s igazán megérte az időt. Nem a halászléért — bár az is jó volt —, hanem a fogadtatásukért. Csendsben, halkan léptek be, de ahogy a pincér felismerte őket — Tamási Áront és Bihari Józsefet —, ünnep lett azonnal a népes cserdjében. A belső terembe, a legjobb asztalhoz invitálták az egész társaságot; néhány perc múlva már lábujjhegyen jártak még a borosabb vendégek is. A nagy vendégek fényéből ránk is vetült valami, azóta — pedig ennek már sok éve — betévedhetek bármikor a

Paksiba, akárhányadmagammal. Kapunk asztalt még vacsoraidőben is, azonnal, lehetőleg fent, a tükör közelében.

Mint kíséretébe tartozó „kritikus”, baráti házakban is lehettem néhányszor vele. Mikor Egerbe kísértem egyszer, író-olvasó találkozóra, legalább húszan várták érkezését a szálloda halljában, s legalább kilencen hívták meg arra a napra, vagy a következőre ebédre, kávéra vagy uzsonnára. Néhány meghívást el is fogadott. Ismerték, számontartották az izlését: eperlevéllel főtt mindenütt a húsleves, a mindenütt gazdag menüből nemigen hiányzott seholsem a sóskamártás. S az asztalfő mindenképp ott volt, ahol ő ült. Tüneményes volt és kedves; mindenkit fogva tartott.

Ákik egyszer közelebb kerülhettek hozzá, nemigen felejtették el. Még évtizedek múlva sem. Maga beszélte: a hatvanas évek elején jelentkeztek nála azok az amerikaiak, akiknél valamikor New Yorkban lakott. Negyven esztendővel korábban, a húszas évek első felében. Ignác Rózsa, mikor hazajött az USA-ból, felolvasó útvjáról, az ott élő magyarok közül többen üzentek véle Tamási Áronnak, Chicagóból, Detroitból, New Yorkból. Nemcsak azok, akik 1945-ben vagy 56 után mentek ki, régi baloldaliak, nyugdíjasok, egykori gyári munkások is, akik valaha együtt dolgoztak véle Amerikában. Emlékeztek a hangjára s arra, hogy hiányzott egy ujjá. De olyan ügyesen tudott szivarozni, hogy senki azt észre sem vette. Üzenték: menjen, felolvasó körutat rendeznek neki. Megköszönte hívásukat, de nem ment. Másfelé vágyott. Haza. Erdélybe. Vendégként mindenképp ott érezhette magát legjobban.

Egyszer ott is találkozhattam véle, Marosvásárhelyt, talán 1962-ben. A Hargita teraszán üldögéltem, ismerősökre várva, mikor teljesen váratlanul bejött Tamási Áron a feleségével, ebédelni. Itt vacsorázunk ma néhány barátunkkal, várunk téged is — mondta. Igencsak idejében érkezhettem, még csak négyen ültek az asztalnál. Aztán nyolcan, aztán tízen is voltunk. S ahogy felismerték a nagy vendéget, egyre több régi ismerős és fiatal barát keresett helyet a közelben, éjfél felé talán már húszan is beszélgettünk az L alakban összetolt asztalok mellett. Mindenkinek jóra igazodott a kedve, a táncosabb hajlamúak már forogtak is olykor, s szinte valamennyien átváltottuk dalra a szavakat. Még Áron bácsit is biztatta egyik fiatal orvosbarátja: fújja csak ő is. Erre még eredménytelenül; maradt a táncnál és beszélgetésnél. Csak szóban jelezte a kedves dalát: „Korond felett van egy homály...” S mikor már a megnyújtott zárórán is túlsétált az idő, jónéhányan baráti házba sétáltunk át, Sütő András testvéri otthonába.

A kedv itt aztán igazán világló magasba emelkedett. Szóltam már egyszer erről: — valósággal kigyúlni látszott az éjszaka. Tamási Áron annyira otthon érezte magát, mint talán még álmaiban sem; nagy szemei fényesen ragyogtak. Hajnal felé, mikor némely fiatalemberek a sok jókedvtől s a küküllei leánykától — a jó házigazda a csombordi pincéből szerezte — már bóbiskolni kezdtek, Tamási Áron még legényesen mozgott: szegfűt tűzött a gomblyukba, táncolt, udvarolt, s apró virágokat — maga szedte a harmatos kertből — osztogatott az asszonyoknak. Olyan volt, mint egy ifjú Ábel, mintha a világban való bolyongásaiból most érkezett volna haza, kedvvel, jó erőben, huszonöt, vagy legfeljebb harmincesztendősen. A máskor hallgatagnak ismert ember most nem fogyott ki a szóból, fényes reggelig. Emlékeiről beszélt és terveiről, arról, hogy új könyvet ír szülőföldjéről, a roppant változásokról, és az értékeit megőrző és gyarapító lélekről. Együtt van már szinte minden, ami kell a könyvhöz — mondta. Esztendőök óta készül a megformálására, még naplójegyzetei is vannak hozzá, adatok a kollektíváról, bőséggel.

A reggelizőasztal mellől úgy állt fel, olyan frissen, mintha máris a nagy munka elkezdésére indulna. Kérte: a segesvári állomásra vigyék, utaznak haza, Pestre, 9-kor megy a vonat; nem száll ki Kolozsvárt sem. Bár ott még amúgy se mindenki látná szívesen. Majd jön vissza jövőre, feltétlenül, hosszabb időre.

Ahogy hallottam, vissza is tért a következő esztendőben, s igen-igen jól érezte magát. Mint mindig, ha Farkaslakán tartózkodott, Ágnes néniénél lakott, és jó egészségnek örvendett, az Ágnes lucernájának a lekaszására még akkor is vállalt

kozott. Minden embert ismert, mindenkit nevén szólított, akivel csak találkozott. Pedig hát jó negyven-negyvenöt éve inkább csak vendégként járt haza. El-elsétált fiatalága kedves helyeire, a szőke Nyíki forrásához, a rétre, meg a Gordon nevű erdős helyre, s gyakorta járogatott a székelyudvarhelyi Szejke-fürdőre. Beczássy Györggyel, farkaslaki orvosbarátjával, annak a kétüléses homokfutóján. Sokszor maga fogta meg a gyeplőt, s olyan biztosan hajtott, mintha mindig azt csinálta volna. A szabadban, a nagy társaságban felszabadultnak érezte magát. Mókázott, ugratott, sziporkázott; kedvvel fürdött a jéghideg vízben.

S jókedvében olykor szabadjára engedte a mesemondó kedvét. Egyszer — az öreg György Dénestől hallottam — Beczássyéknál vacsora után kezdett egy történetbe. Arról, hogy fiatal korában a falu tanítója leánykérőnek hívta meg. Éjjel után kettőre tudta befejezni a maga által is élvezett mesét.

Sokat s hosszasan szeretett volna még Farkaslakán időzni. Tervei voltak a szülőházával is: visszaigazítani olyanra, a belső beosztását is, amilyen az ő gyermekkorában volt. Fel akarta újra építtetni a szobában a Gáspár házasságakor szükségből lebontott cserepest. Már beszélt a korondiakkal is, a csempe dolgában. S érezve a közelítő őszt, beszélt Ágnessel is: intézkedjen úgy, hogy a szoba, amelyben már annyit lakott, mindig fent legyen tartva az ő számára. Ha majd úgy érzi, hogy közeledik a nagy Kaszás, jön Farkaslakára. Itt, az egyszerűségben jobban érzi magát, mint bárhol a világon...

De már hiába tartotta készen Ágnes a szobát, s mindhiába várta a nagy vendéget a ház és a kert. Tamási Áronnak már erősen fogyatkoztak a napjai. Maga is érezhette veszes fogyásukat, talán ezért is hívta meg minden testvérét egyszerre magához, Pestre, 1965 őszén.

A Kossuth Klubban is akkor rendezték meg nagy tapintattal és előzékenységgel Tamási Áron szerzői estjét. Annyi embert még ritkán látott a Múzeum utcai székház; napokkal előbb elkelt minden jegy. Már a falak mellett, az előcsarnokban is állnak, s még mindig jönnek — mondtam az előadás kezdete előtt diadalmasan. „Tudják, hogy meg fogok halni” — válaszolt Áron bácsi egykedvűen. Hangsúly nélkül, teljes bizonyossággal, cáfolatot sem várva.

De a novelláját azért úgy olvasta fel, olyan biztonsággal, mint legjobb éveiben; pillangóztak most is a szavai. Nagy közönsége volt: az ország minden tájáról jöttek az estre, jöttek a szomszédos országokból is. A felesége mellett ott ültek a testvérei, Anna, Ágnes, Erzszi, s azok gyerekei és unokái. Ott volt Gáspár is, a testvéröccs. Ingujjban, fehér harisnyásan, mint valami élő, fekete szobor.

S úgy viselkedett Gáspár bácsi, legalábbis azokban a napokban, ahogy csak a Tamási-hősök viselkedhetnek. Hallgatta, talán nem is túlságosan meghatóttan a bátyja novelláit: igen, ő is tud némely históriáról; így történtek. S tudna-e ilyenféle dolgokat írni a saját életéből — kérdezték tőle többen is. Nem tudja, mondta csendesesen, de mégis olyanformán, hogy hát hogyan, megpróbálhatja. A többit már Kányádi Sándortól és Gáspár bácsitól tudjuk: kapott egy vastag füzetet, s vett tintát. S kezdte írni az élete sorját. Ahogy a szekeret rakják kévéről kévére, úgy haladt az írással sorról sorra. Titokban persze, hogy a falubeliek ki ne csúfolják. Jó esztendő múlva készen lett az emlékezésével. Csak a címet kellett feltűzni hozzá: *Vadon nőtt gyöngyvirág*. Hibátlan, tiszta írás; érdemes volna itthon is megjelentetni.

A Kossuth Klubbeli szerzői est után nyilvánosan már nemigen szerepelt többet Tamási Áron. Fáradt volt, beteg, utolsó időben már — feleségétől tudjuk — napi 25 féle tablettát szedett, s ezen kívül voltak az injekciók. Undorral, de szó nélkül nyelte az orvosságokat; élni akart még. És írni. Egyik legszebb művét kórházi ágyon mondta tollba a feleségének, Bokor Ágotának. Emlékeinek ez a rövid, csonka summázata is igazán remek. Életművének — mint Sütő András írja — a „félbetörött vadrózsa ága leng a tetején”.

Az írást ezzel maga befejezte, de egy utolsó tettével mégis továbbvitte, s példás egységgé szerkesztette elmúló életét és megmaradó írásait. A halálával, illetve a végrendelkezésével. Hogy holtában is vallomás legyen a szülőföld és népe mel-

lett. Hogy sírjával is az ábeli igazságot hirdesse: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.”

Az volt a kívánsága, hogy szülőfalujában temessék el, ahol az ősei pihennek; holt karukkal is a földet ölelve. Valahol a templom háta mögötti mezőben, arccal kelet felé, a csíki párnának. A lehető legbölcsebben rendelkezett. Lehet, hogy sírját a nagyvilág a Nyíok mentén soha sem fogja keresni, de a maga népének ezzel adta, holtában is, a legnagyobb ajándékot.

Ott kapott sírt Farkaslakán, a templomkertben, két százados cserefa között. Ez még az ő kívánsága szerint történt, temetésének némely részletét azonban a véletlen is ugyancsak ábeli módon „rendezte”. Farkaslakának ugyanaz a neve románul, mint a bányaváros Lupénynak — Lupeni —, s a figyelmetlen buzgalom — vagy inkább a mindenre túlságosan figyelni akaró szervezés? — a koporsót nem a kolozsvári, hanem a temesvári vonalra irányította. Kocsikázott hát a szükségesnél többet a koporsó, míg Székelyudvarhelyre érkezett. Innen már kocsival vitték — vonat nem lévén arra — a szülőföldre, harangok zúgása között. A sok kilométeres úton végig emberek álltak, levett kalappal, s virágokkal feltézték mind magasabbra a koporsót. A temetés szigorúan családi jellegű volt, a falu papja végezte a szertartást, gyermekkori pajtásai álltak közvetlenül a ravatálnál. Mondják, a környéken nagy vihar tombolt, zengett, villámlott, a hegyeket esőfüggöny választotta el Farkaslakától. A faluban azonban csend volt és békesség honolt, majd csak a hantolás után eredt el az eső; szépen, csendesen. Ezt is jelképesnek érezték.

Hazatért hát ősei mellé. S ezzel kezdődött Romániában is a „rendes feltámasztása”. Korábban még igencsak gyanúval nézett rá a szektás korlátoltság, még a temetése is „részint a megrendültség, s jórészt a bizonytalanság jegyében ment végbe” — a temetés idejét senki sem tudta pontosan, volt újság, amely a halálhírt sem közölte, a temetésen való részvételt igen sokan kockázatosnak tartották, csak a vállaló barátok mertek jelen lenni a farkaslaki búcsúztatáson —, ettől kezdve azonban, az idő enyhülését is jelezve, egyre több szó esett Tamási Áronról. Az igaziról, a szülőföldről, a valóság írójáról, aki nem az ég, hanem — mint Sütő András fogalmazta — „az OTTHON felé vezető utat kereste”. Kiadtak novelláiból egy válogatást, majd az Ábelt is, monográfia s tanulmányok jelentek meg róla, s diadalmos útra indultak a színművei is. Volt esztendő, hogy csak az *Énekes madárt* hatvanszor játszották.

S hat esztendő múltán, a hetvenötödik születésnapján már jobban ünnepelték. Igaz, az ünnepséget inkább csak helyinek tervezhették — távolabbi helyekre meghívót sem igen küldtek —, de képviselve volt ott Románia egész magyarsága, s a román írók is. Most került a sírra — a testvérek faragatta kopjafa után — a Szervátiuszok hatalmas alkotása. Hirdetve, „tonnás hegyibeszédként” — ez is Sütő András szava — az ábeli igazságokat. Az apa és a fia ott faragták — ugyancsak az ábeli világhoz illően — a Tamási-művek alakjait a messi hegyekből hozott kilenc tonnás trachitba: Magdót és Mókát az *Énekes madár*ból, Ábelt a Bolha kutyájával, meg Jégtörő Mátyást és Tündöklő Jeromost, Tamási Áron való és teremtett világát. Jobb helyre tenni sem lehetett volna az emlékművet: bármerről közelít a vándor Farkaslakára, a virágos tetőkről mindenünnen a templomot s az emlékművet látja. Tamási Áron sírja csakugyan jelkép lett, az otthon és a szépséget keresők búcsújáróhelye.

Aki arra jár, nemigen kerülheti el. Magam először még a kopjafás sírt láthatam; kedves, baráti házaspár vendégeként. Udvarhelyt ért bennünket az este, onnan igyekeztünk volna vissza Vásárhelyre. De a vacsora valahogy nagyon hosszúra nyúlt, vendéglátóink valósággal húzták az időt: még ezt, még azt a — lassan készülő — székely specialitást ajánlották feltétlenül, még egy kis igazi küküllői bort, még egy újabb fontos udvarhelyi történetet. Már 11 óra, már fél 12, mi még mindig vacsorázunk, beszélgetünk. Egyszer aztán csak megszólal a vendéglátónk: most már mehetünk. Sőt, menjünk. De azonnal; itt már minden rendezve van. Megyünk meglehetősen sebességgel a sötétben, csak a fényzőrő világította be a kanyargó utat. Nem sok idő múlva megáll a kocsis. Kiszállunk. Csillag az égen semmi. A fű, a fa

erősen vizes. De mi csak megyünk beljebb az úttól, a sáros ösvényen. Mire tudakolnánk, hova is megyünk, már meg is állunk. S fölöttünk megszólal a harang. A farkaslaki templom éjjeli harangja. Ott álltunk Tamási Áron sírja előtt, előttünk a kopjafa — fényképekről már ismertük —, a sír mellett a két százéves cserefa feketéllett. Akár érzelmes, giccses jelenetnek is vélhetné az olvasó, amit most ügyetlenül elmondtam. Nem az volt; a *Szűzmáriás királyfi* hangulatából éreztem meg valamit, a bajvívás nagy jelenetéből.

Itthon is tapasztaltam nemegyszer a Tamási-művek és emlékek sugalló hatását. A *Csalóka szivárvány* pesti bemutatóján — a sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház előadásán — a közönség ünnepen érezte magát, a gömöri, szlovákiai falvakban a kassai színház Tamási-előadására hetekkel előre készülnek, mint a jónak ígérkező lakodalmakra, a Déryné Színház Tamási-előadásai is igazi ünnepi hangulatot jelentenek a falvak lakóinak. Pedig hát a Tamási-előadások, mi tagadás, többnyire jobbak is lehetnének. S Tamási műveinek bizony, sokszor lehetnének jobb sáfárai.

Két esztendővel ezelőtt, mikor itthon is szobrot kapott, az elsőt, talán egyedül a Magyar Nemzet adott hírt — az is csak a leleplezés napján — az eseményről. Fedig milyen szép művelődéstörténeti mozzanat volt: egy kis bányászfalu — Hidas — Bukovinából Magyarországra települt székelyei kezdeményezték a szobor — Borsos Miklós Tamási-szobrának — felállítását. Okkal: itt, ezen a tájon gyűjtötte Tamási Áron a *Szirom* és *Bolyhoz*, az otthonra találás regényéhez az anyagot. Rögtönzött könyvsátoruk nem volt, mint Farkaslakán, nem is volt rá szükség, Tamási-művekhez bármikor hozzájuthatnak az olvasók, ellenben közreműködött a hidasi általános iskola és a pécsi Tanárképző Főiskola énekkara. A délutáni ünnepségen meg a bonyhádi úttörőzenekar, a hidasi és a mecseknádasdi gyermektánc-csoport, a somberek német együttes, meg az izményi és kakasdi székely Pávakör. Baranya és Tolna népe éppúgy tudta, mint Farkaslaka, hogy az otthonteremtés író-szószólója megérdemli az ünneplést. Még az ünnepséget záró közös ebédet is rokon szándékkal rendezhették Farkaslakán és Hidason. Az egymásbecsülés és összetartozás jegyében. Tamási Áron vonzásában.

PÁLFY G. ISTVÁN

Tamási Áron mai színháza

Az öröknek tetsző igazság, miszerint az író nem bottal, hanem íróval a leg-hatásosabb agyoncsapni, jónéhány drámaköltőnk esetében továbbgazdagítható: az agyoncsapásra ugyanis a színház legalább ilyen alkalmas. Kiváltképp áll ez Tamási-sira, akit nemcsak hallgatással, olykor a játékkal is megsebeztek. Kevés az emlékezetre méltó kivétel. Kós Károlytól, Kacsó Sándortól, Németh Lászlótól, Balogh Edgártól és másoktól tudjuk az értellenség okát: a szokvány, a felszínes siker, a mutatós káprázat annyira elárasztotta már a színpadot, annyira csak egyféleképpen tudták elképzelni a magyar dráma útját, hogy ha játszották is Tamásit, *valami* mást és *valaki* mást kerestek benne. Kevés dráma bolyongott idegenebbül a hazai színpadokon, mint éppen az övéi, pedig — s ez színháztörténetünk egyik messzire ható keserve — az ép fejlődésre, a magyar dráma régebbi hangjaira és főként a XX. századi népsors akkori jelenére érzékeny fül könnyen meghallhatta volna a költői iramlású szavakban az itthoni muzsikát, a szándékban egy nép talpraállásának ígé-